

"הצד השני של המדבר"

מלחמת ששת הימים מנקודת המבט של החייל המצרי

מלחמת ששת הימים שאלה הידרדר האזור לא הוכנה על ידי הצבא המצרי בצורה מסודרת, ואף התוכנית החלקית שנערך לפיה נהפכה עד מהרה לתוהו ובוהו. התוצאה הייתה בסופו של דבר "איש הישר בעיניו יעשה"

נאצר במפגש עם טייסי קרב של צבא מצרים, לפני מלחמת ששת הימים. שתי ועדות חקירה פנימיות של צבא מצרים קבעו כי הכוחות שנערכו בסיני היו מאוישים רק ב-40% מן התקנים של הקצינים. בעקבות כך הכריז נאצר על גיוס כללי, וגויסו ברחובות קהיר צעירים ופלאחים

רס"ן (מיל') קובי סגל, עורך־דין והיסטוריון צבאי

הגנה והתקפה: המנצח שלא היה

מלחמת ששת הימים לא הייתה מלחמה יזומה של מדינות ערב וגם לא של ישראל.

שני הצדדים נסחפו אליה במידה רבה בלי שהתכוונו לכך. בצד המצרי החלה ההתדרדרות בהחלטתו של עבד אל-כרים עאמר, סגנו של נשיא מצרים ומפקד הכוחות המזוינים, להכניס את הצבא המצרי לסיני ב־15 במאי 1967.

לצבא מצרים הייתה תוכנית פעולה להיערכות בסיני במבנה הגנתי. תוכנית ההגנה הזאת כונתה "אל־קאהר" (המנצח). היא הוכנה על־ידי פיקוד המזרח התיכון של צבא מצרים, באופן יסודי ומפורט מאז 1963, ובקיץ 1967 הייתה כמעט מושלמת. ההנחה שבבסיס התוכנית הייתה כי ההתקפה העיקרית של ישראל תכוון אל אזור ביר אל־חסנה בקדמת סיני שאותו תתקוף ישראל בתנועת לפיתה רחבת היקף בעוצמה של שתי אוגדות. מאמצים משניים יופנו לגזרת החוף ולכיבוש רצועת עזה ואל־עריש. כדי להתגונן מתוכנית ההתקפה של ישראל, כפי שהבינה אותה מצרים, כללה תוכנית "אל־קאהר" התבצרות בחמישה מערכים עיקריים:

1. התקנה של מסך מאבטח, דליל יחסית סמוך לגבול עם ישראל, שבו ייערכו תצפיות על שטח ישראל, יספקו התרעה מפני התקפה של ישראל ויעכבו את הכוחות התוקפים.
2. מרחב ההגנה הראשון שיכלול קו מאזורי עזה ואל־עריש דרומה למרכז סיני לכיוון אום קאתף וקצימה.
3. מרחב ההגנה השני שיכלול את אזורי ג'בל לבני וביר אל־חסנה.
4. עתודת פיקוד המזרח תרכז אף היא בעורף של מרחב ההגנה השני, ותכלול מפקדת דיוויזיה, חטיבת טנקים בינוניים וחטיבת חי"ר.

5. עתודה מטכ"לית שנועדה לשגר התקפת נגד במקרה של הבקעת מערך ההגנה השני והתקדמות של ישראל לעבר התעלה או אף ניסיון לצלוח אותה.

פרישת הכוחות בהתאם לתוכנית "אל־קאהר" הסתיימה כבר ב־16 במאי.

מיד לאחר מכן נמשכה צבירת כוחות נוספים שתנועתם לתוך סיני לא הייתה בהתאם לתוכנית. הכוחות רוכזו והונעו ללא סדר, בלי לשמור על השלמות האורגנית. הם נידו והוצבו על־פי נוחות מנהלתית, ולא בהכרח על־פי השיקולים הצבאיים המתאימים. החל מ־16 במאי ערכה מצרים שינויים רבים ורצופים בתוכנית המקורית. הנחת היסוד של כל הפעולות האלה הייתה שצה"ל לא מתכוון לתקוף את מצרים. השינויים שנוצרו בתוכנית "אל־קאהר" המקורית גרמו לכשלים לוגיסטיים רבים.

היחידות שפורקו והורכו מחדש לא קיבלו אספקה סדירה ותחמושת, והדבר פגע ביכולת הלחימה שלהם ובתפקודם. שרשרת הפיקוד המצרית הייתה אף היא מסורבלת ומבוזזת: רשמית הצבא היה כפוף

50 שנים חלפו מאז מלחמת ששת הימים, שבה הנחית צה"ל מכה מוחצת על כל צבאות ערב, ובראשם הגדול והחזק שבהם - הצבא המצרי. ב־5 ביוני, ביום הראשון של המלחמה, הונחתה מכת פתע אווירית של מבצע "מוקד" - שבה הושמדו בשלושה גלי תקיפה רצופים רוב מטוסי חיל האוויר המצרי על הקרקע. בנוסף הותקפו שבע הדיוויזיות המצריות שהיו ערוכות בחצי־האי סיני. במלחמת בזק מהירה התרסק הצבא המצרי לחלוטין בתוך ארבעה ימי לחימה רצופים. לאחר המלחמה פורסמו בישראל שירים ואלבומי ניצחון שבהם תוארה דמותו הנלעגת של החייל המצרי הנמלט יחף בחולות סיני כשידיו על ראשו. דבר כמעט שלא נכתב על־ידי ישראלים על נקודת המבט של הצבא המצרי במלחמת ששת הימים. שתי דוגמאות בודדות וחריגות מאוד הן ספריו של אלוף יהושפט הרכבי **כיצד הוסברה העמדה הערבית נגד ישראל בצבא המצרי**,¹ ולקח הערבים מתבוסתם.² שני הספרים עוסקים במלחמה כפי שנותחה על־ידי חוקרים וקצינים בכירים בצבא המצרי, ואין בהם דבר מנקודת מבטו של החייל הפשוט. היצירה היחידה העוסקת במלחמה מנקודת המבט הזאת היא סרטו העלילתי של הבמאי רפי בוקאי "אוונטי פופולר" מ־1986, שבו מוצג סיפורם של חיילים מצרים הנמלטים בחולות סיני ביוני 1967.

לאחר המלחמה פורסמו בישראל שירים ואלבומי ניצחון שבהם תוארה דמותו הנלעגת של החייל המצרי הנמלט יחף בחולות סיני כשידיו על ראשו. דבר כמעט שלא נכתב על־ידי ישראלים על נקודת המבט של הצבא המצרי במלחמת ששת הימים

לאי ההתייחסות היו שתי סיבות. הראשונה - בהיעדר מקורות מצריים על המלחמה קשה להתייחס אליה מנקודת המבט שלהם. השנייה - היוורה והזלזול שאפיינו במידה רבה את ישראל בשנים שלאחר המלחמה פגעו מראש בכל ניסיון להשקיע מאמצים באיסוף מידע, בהקשבה, בהבנה ובהכלה של חוויות המלחמה האמיתיות של כל הדרגים בצבא המצרי.

במאמר זה אנסה להציג את המלחמה מנקודת המבט של הצבא המצרי: הקברניטים והמפקדים הבכירים מחד גיסא, והקצינים הזוטרים והחיילים הפשוטים מאידך גיסא. בחינת האירועים ממרחק הזמן יכולה לתת ניתוח אחר. ניתוח, שבדומה לספרות הצבאית שלאחר מלחמת־העולם השנייה, לעולם לא יהיה שלם ללא תיאור האירועים כפי שנתפשו מנקודת המבט של האויב. נקודת מבט שכונתה על ידי ההיסטוריון הצבאי הבריטי בזיל לידל הארט - מבט לצד השני של הגבעה. נקודת מבט כזאת תבטיח לימוד מאוזן יותר והבנה טובה יותר של ההתרחשויות במהלך העימות הצבאי ושל ההצלחות והשגיאות האמיתיות של כל אחד מן הצדדים.

30 ביוני 1967, נאצר וחוסין חותמים על ברית צבאית. כשליש מ־120,000 החיילים מכל הגופים של צבא מצרים שנפרשו בסיני היו ללא נשק, ללא אימון כלשהו, ללא אספקה וללא כמויות סבירות של מים

המבצע, דממת האלחוט והטיסה בגובה נמוך, זוהתה ההתקפה מיד עם המראת המטוסים על-ידי מערך הבקרה של חיל האוויר הירדני באמצעות המכ"ם הבריטי המתקדם שבפסגת הר עג'לון שבירדן. הירדנים מיהרו להזהיר את בעלי-בריתם על מטוסים רבים העושים את דרכם אל סיני, אזור התעלה והדלתא של הנילוס. הם מיהרו להעביר את מילת הקוד "עינב" למפקדה של הגנרל עבד אל-מנעם ריאד, קצין הקישור המצרי שהוצב כמה ימים קודם לכן בעמאן. ריאד העביר את ההתערה למפקדתו של שר המלחמה בקהיר, אך שם היא נותרה בלתי מפוענחת. התברר שבשל אי הסדר ששרר בהיערכות

לעאמר, ותחתיו לשמש בדראן שר המלחמה. בדראן היה אמור לתת הוראות לרמטכ"ל מוחמד פוואי, שנתן הוראות למפקד חזית סיני, פריק-אוול עבד אל-מחסן כאמל מרתגה, שפיקד על מפקד ארמיית השדה. לצידם פעלו ללא תיאום מספק כוחות האוויר, שהתפצלו אף הם,³ כאשר בראשם הגנרל מוחמד צדקי מחמוד. על כוחות הים פיקד אדמירל סולימאן עיזאת.

שתי ועדות חקירה פנימיות של צבא מצרים חשפו את ממדי אי הסדר. הן קבעו כי הכוחות שנערכו בסיני היו מאוישים רק בכ-40% מן התקנים של הקצינים. ב-21 במאי הכריז נאצר על גיוס כללי, ובעקבות זאת גויסו ברחובות קהיר צעירים ופלאחים. כשליש מ־120,000 החיילים מכל הגופים של צבא מצרים שנפרשו בסיני היו ללא נשק, ללא אימון כלשהו, ללא אספקה וללא כמויות סבירות של מים.⁴ כל אלה גרמו לפרישה לא מסודרת של צבא גדול, הכפוף למדרג פיקודי מסורבל ומלא ניגודים ויריבויות פנימיות. רמתו של הצבא הייתה נמוכה, לכידותו פגומה ומערכת הפיקוד והשליטה שלו עמדה על סף קריסה.⁵

נאצר קיבל עדכון על השמדת חיל
האוויר המצרי רק למעלה מחמש
שעות מאוחר יותר. גם לאחר מכן,
במשך ארבע שעות נוספות, הוא לא
הפנים את משמעות הדברים

מבצע "מוקד": שלוש שעות שהכריעו את המלחמה

למלחמה של מצרים הוחלף הצופן יום קודם לכן, ובשל כך איש לא יכול היה לפענח את ההודעה הבהולה ששוגרה מעמאן. כאשר פוענחה הידיעה - חיל האוויר המצרי כבר לא היה קיים.⁷ מוחמד אנואר אל-סאדאת, אז יו"ר האסיפה הלאומית המצרית ומהחשובים בצמרת השלטון, תיאר בזיכרונותיו את הרגעים שבהם עודכן הוא עצמו, ועימו הנשיא נאצר, על ממדי האסון: "מהשידורים בבוקר ה־5 ביוני ידעתי שישראל פתחה בהתקפה ולכן חשבתי לי 'ובכן, הם ילמדו לקח שאותו לא ישכחו לעולם'. רגוע ובוטח בהחלט התגלחתי לאיטי, ואחר כך נהגתי בעצמי במכונית אל מטה הפיקוד.

הצעד האחרון בדרך למלחמה היה הצטרפותו של חוסין מלך ירדן למצרים ולסוריה. לשם כך הוא טס לקהיר ב־30 במאי 1967, וחתם עם נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר על ברית צבאית שהעמידה את צבאו תחת פיקוד מצרים. בנוסף הוסכם כי כוחות עיראקיים ייכנסו לארצו כבר במהלך השבוע שלאחר מכן. המעגל המאיים נגד ישראל נסגר, ובלית ברירה החליטה ממשלת ישראל לצאת למלחמה.⁸ המלחמה נפתחה במבצע "מוקד", שכלל שלושה גלי התקפה אווירית - 183 מטוסי קרב תקפו את שדות התעופה של חיל האוויר המצרי ב־5 ביוני 1967 בבוקר. על אף הסודיות שאפפה את

ואז ראיתי את הפצצות נופלות מהאורגנים, שתיים מכל מטוס. שני מיראז'ים הגיעו, צללו לגובה של 200 מטרים והפציצו את המסלול בפצצות עם מצנחים שנועדו לשתק מסלולים. אז החלו המטוסים הישראליים לצלף. מטוסי הכוננות המידית שלנו התחילו להתניע רק כעבור שתי דקות. הישראלים פגעו בשניים ממטוסי המיג-21, אבל שני האחרים הצליחו להמריא. אחד האורגנים שב ותקף את המיג שהמריא ופגע בו, והטייס נאלץ לנטוש. המיג השני הצליח להמריא והחל לנהל קרב אווירי עם המיראז'ים".¹¹

סגן סמיר עזיז מיכאיל, טייס בן העדה הקופטית (לימים התקדם עד לדרגת תת-אלוף) תיאר את ההתקפה של ישראל על בסיסו פאיד שבאזור התעלה, בסיס שהותקף על-ידי שתי רביעיות מטוסי אורגן ושלישית מטוסי מיסטר מטייסות 113 ו-116: "סיימנו את התפקיד שלנו עד ל-8:30, והלכתי להתגלח. כאשר התגלחתי שמעתי קולות של צליפה. לא דמיינתי שהישראלים יתקפו אותנו. עליתי על ג'יפ, ונסעתי לחדר הכוננות. בדרך ראינו את ארבעת מטוסי הכוננות שלנו

ראיתי מטוס ישראלי מסוג סופר מיסטר שחרטומו מזכיר צורה של כריש, צולל לעברי. הוצאתי את אקדח הברטה 9 מ"מ שלי, ויריתי לעברו כמה פעמים. ממש ראיתי את עיניו של הטייס, וייתכן שפגעתי בו"

בוערים לאחר שמטוס אורגן צולף בהם. רצנו לקחת את הקסדות ולעלות על מטוסי הדרג השני של הכוננות, אבל גילינו שחדר הכוננות נהרס לחלוטין. כשהצלחנו לבסוף לחלץ את הציד האיש מבין ההריסות גילינו שגם מטוסי הדרג השני של הכוננות נהרסו על ידי הישראלים. ניסינו להתניע מטוסי מיג-15, שהיו מצוידים בתותח, ולהמריא איתם, אבל גם הם נפגעו. ראיתי מטוס ישראלי מסוג סופר מיסטר [הזיהוי של המטוס היה שגוי מכיוון שאת הבסיס תקפה שלישית מטוסי מיסטר, בפיקודו של סרן אביהו בן נון, ולא סופר מיסטר], שחרטומו מזכיר צורה של כריש, צולל לעברי. הוצאתי את אקדח הברטה 9 מ"מ שלי, ויריתי לעברו כמה פעמים. ממש ראיתי את עיניו של הטייס, וייתכן שפגעתי בו".¹²

חוסר אונים חש גם הטייס השאם מצטפה חוסין שנמצא בשדה התעופה בביר תמדה: "שלושים שניות לאחר תום ההתקפה הראשונה הגיע גל נוסף של מטוסים. [...] רצנו לכל עבר במדבר, תרים אחר מחסה, אך המטוסים לא ירו. הם תרו סתם כך, טייסיהם מופתעים מזה שהבסיס הרוס לחלוטין. [...] היינו המטרות היחידות, בני אדם חלשים המתרוצצים במדבר כשהם חמושים באקדחים בלבד להגנה עצמית. היה זה מצב טרגיקומי, שבו הטייסים של המטוסים המשוכללים ביותר נלחמים בעזרת אקדחים. חמש דקות לאחר תחילת ההתקפה נעלמו המטוסים הישראליים, ועל המדבר ירדה דממה שלא הופרה אלא על-ידי רעד הלהבות המשמידות את מטוסינו, את בסיסינו ואת הטייסת שלנו".¹³

מעל ביר תמדה התרחשה דרמה אווירית - למסלול התקרב לנחיתה מטוסו של עאמר, סגנו של נאצר. המטוס לא הצליח להגיע למסלול

הגעתי לשם ב-11:00. מכונתו של השגריר הסובייטי עמדה לפני מכונתי, וחשבתי שהוא בא לברך אותנו. 'מה החדשות?' שאלתי, כמה קצינים אמרו שעד עתה הפלנו 40 מטוסים אויב. נכנסתי למשרדו של עאמר, ומצאתי אותו באמצע החדר ועיניו משוטטות סביבו. 'בוקר טוב' אמרתי, אך נראה שהוא אינו שומע. שוב אמרתי 'בוקר טוב', אך עברה דקה כמעט עד שהוא השיב על ברכת. מיד תפסתי שהשתבש משהו. שאלתי את הנוכחים בחדר, ורק אז נאמר לי שחיל האוויר שלנו הושמד על הקרקע. מקץ שעה קלה⁸ הופיע נאצר מחדר ההמתנה. [...] עאמר פתח בדברים והטיל את מלוא ההאשמה על האמריקנים. מה יכולתי לעשות? פשוט הלכתי הביתה ונשארתי שם ימים ארוכים עד 9 ביוני. [...] תדהמותי ושברון לבי גברו כאשר ראיתי את ההמונים נוהרים ובאים ממחוז אל-תחריר במשאיות גדולות, או ממלאים את כביש הפירמידות הרחב כשהם שרים, רוקדים ומריעים למשמע הדיווחים הכוזבים על ניצחונות שנמסרו בכלי התקשורת שלנו מדי שעה בשעה. העובדה שהם היו שמחים על ניצחון דמיוני, שהיה למעשה מפלה, עוררה בי רגשות צער ורחמים עליהם וגם שנאה עזה לאנשים שרימו אותם ואת מצרים כולה. [...] אלו שהכירו את נאצר ידעו, כי לא בספטמבר 1970 מת האיש אלא ב-5 ביוני 1967".⁹

נאצר קיבל עדכון על השמדת חיל האוויר המצרי רק למעלה משמונה שעות מאוחר יותר - בסביבות השעה 16:00. גם לאחר מכן, במשך ארבע שעות נוספות, הוא לא הפנים את משמעות הדברים. כלי התקשורת במצרים דיווחו אמנם על פרוץ המלחמה, אך הודיעו על ניצחונות אוויריים ויבשתיים. שידוריהם, שלא הייתה להם כל אחיזה במציאות, התקבלו בהתלהבות עצומה ברחוב המצרי ובעולם הערבי כולו.

ריאד, שהועמד בראש צבא ירדן חמישה ימים קודם לכן ושמידר את התרעת המלחמה לקהיר, היה אחד הראשונים שהבין את משמעות הדברים לאשורם: "התקפת הפתע שספגו כוחות האוויר המצריים העניקה לאויב שליטה אווירית מוחלטת מאז השעות הראשונות לקרבות. [...] הדבר הקנה לאויב עליונות בולטת, אפשר לו להשמיד מן האוויר את כוחותינו, ולאחר מכן לקדם את כוחות היבשה שלו ללא מאמץ מיוחד. האויב השיג שליטה באוויר מאז השעות הראשונות, והדבר אפשר לכוחות היבשה שלו לנצח ללא מאמץ יתר".¹⁰

חוסר אונים בשמים: תיאורים מתא הטייס

חוסר התיאום ואי הסדר שאפיינו את היערכות הצבא המצרי בסיני הביאו לכך שמתקפת צה"ל החלה בהפתעה מוחלטת. מפקדי חיל האוויר המצרי הבינו שהם מותקפים רק כאשר נחתו הפצצות המיוחדות ששיתקו את המסלולים. בריגדיר גנרל קדרי אל-מחמוד, תיאר את ההפתעה המוחלטת שלה היה עד במו עיניו ממגדל הפיקוח של שדה התעופה מליז: "שמעתי רעשי מנוע של מטוסים רבים, וחשבתי שהמטוסים של טייסת המיג-19 הגיעו שוב לבקר אותנו. במבט מלפנים נראים המיג-19 ואורגן [מטוס קרב סילון צרפתי שהיה בשימוש חיל האוויר הישראלי] דומים, בעיקר לאור השמש. המיגים היו בצבעי אפור והאורגנים בצבע אפור חום.

שבויים מצרים. המרחק האדיר בין "הידיעות" על ניצחונות הערבים לבין המציאות זכה לתיאור מצמרר ונוגע ללב

אפלה תקשורתית: בין הזיוף לאמת

תיאור חווייתי של הפער הזה מופיע בספרו של עיתונאי אל-אהראם וג'יה אבו ד'כרה **טבח החפים מפשע**. זהו ספר יוצא דופן בספרות המצרית שלאחר מלחמת ששת הימים. רוב הספרים האלה התמקדו בהצהרות פוליטיות או עסקו בנייתוח מחקרי אפולוגטי, וחלק מהם היו תרגומים של ספרים ישראלים על המלחמה. בשונה מן הספרים האלה מגולל הספר הזה את סיפורה של המלחמה מנקודת המבט האישית של המחבר. המרחק האדיר בין "הידיעות" על ניצחונות הערבים לבין המציאות זכה לתיאור מצמרר ונוגע ללב. הספר נפתח בסיפורו של המחבר על הדרך שבה ביקש להשיג סקופ ולהצטרף ב-5 ביוני בבוקר לכוחות המצריים הראשונים שיגיעו לתל-אביב:

"באוירת המלחמה הדרמטית שכחתי הכול מלבד את הדחיפות שבהשגת ניצחון. על כן ביקשתי אישור מהמודיעין הצבאי לנסוע לעזה ולהיכנס לתל-אביב עם הכוחות המצריים המנצחים. בשעה תשע, בעודי בביתי, התקשרה אליי אשתו של קצין בצבא ועדכנה אותנו כי המלחמה כבר פרצה. 'מטוסי ישראל תקפו שדה תעופה סמוך'. לא האמנתי - האם ייתכן כי מטוסי ישראל פרצו את חגורת הביטחון בסיני ותעלת סואץ, ולאחר מכן הגיעו ותקפו את שדה התעופה בלב קהיר? וכך, פתחנו את הרדיו, והשדר יידע אותנו כי אנו ב'פסגת ניצחונותינו', וכי מטוסי האויב נופלים בזה אחר זה כיונים במועדון ירי מול קליעי יורים מיומנים.

"הלכתי למערכת העיתון, אנשים היללו והריעו בכל פעם ששמעו ידיעה בדבר נפילת מטוסי האויב וכניסת כוחותינו לכיוון תל-אביב ובאר שבע. במערכת העיתון, המקום שאליו מגיע המידע מכל

שעליו אמור היה לנחות ב-8:45 מכיוון שנקלע להפצצה. צירוף המקרים הזה הביא לכך שפריק-אוול (גנרל) מרתגה, שהמתין לו על המסלול, סבר כי המטוסים שהגיעו לעברו הם מטוסי הסוחוי המלווים את נחיתת מטוסו של עאמר. זו הייתה גם הסיבה לכך שלא נפתחה כלל אש נ"מ לעבר המטוסים על אף שהשדה היה מוגן בסוללות. מרתגה הבין שמהוה השתבש רק כאשר המטוסים החלו להפציץ את המסלולים. מטוס האיליושין-14 של עאמר הסתובב ונמלט. הוא חיפש שדה תעופה חלופי לנחיתה, ורק ב-9:15 נחת בשדה התעופה הבין-לאומי של קהיר. אירוע דומה התרחש בשדה התעופה בפאיד - בעת ניסיון נחיתה של מטוס שהוביל את בכירי הממשל העיראקי והסורי שבאו לבקר בחזית. גם המטוס הזה ניצל משום שחיל האוויר הישראלי העדיף להתמקד בפגיעה במטוסי קרב ולא במטוסי מטען.¹⁴ בתוך פחות משלוש שעות הושמדו בשלושה גלי תקיפה רצופים כל 16 שדות התעופה וכן 23 תחנות מכ"ם וסוללות נ"מ. 311 מטוסי אויב הושמדו על הקרקע, וכרבע מטיסי חיל האוויר המצרי נהרגו. בשעה 10:35 הודיע מפקד חיל האוויר הישראלי מרדכי הוד לרמטכ"ל יצחק רבין: "חיל האוויר המצרי חדל להתקיים".¹⁵

כאמור, המידע הקריטי לא הגיע במשך שעות רבות אל נאצר - על אף שהיה ידוע היטב לסגנו עאמר, שעמד על המצב במו עיניו. עאמר הודיע לבעלי בריתה של מצרים בירדן, בסוריה ובעיראק כי חרף ההתקפה של ישראל הופלו 162 מטוסים ישראלים - 75% מחיל האוויר הישראלי.¹⁶ הטענות הדמיוניות והשקרים הגיעו לשיא כאשר שידורי קול הרע"ם מקהיר בעברית הודיעו לתושבי ישראל שמדינתם נכבשה על-ידי לוחמים פלסטינים שזרעים מוות ברחובותיה.¹⁷

בלבול ותדהמה. מפעם לפעם הופיע מטוס ישראלי שחור שעבר את מהירות הקול מעל העיר. עתה האמנתי לסיפורו של החייל מהאוטובוס של 6 בבוקר".

אבו ד'כרה נדהם לגלות שהעיר מלאה בחיילים נסוגים ובפצועים רבים מסיני. בתוך שעות הוצפו בתי החולים באסמאעיליה בפצועים, ולא ניתן היה להעניק לכולם טיפול רפואי. "זה כבר ניתנו פקודות שלא להעביר איש מאזור התעלה לתוך הארץ כדי לא לעורר פאניקה בין האנשים. כך, עד 9 ביוני בבוקר לא ידע הציבור את גודל האסון. משום כך מתו עשרות פצועים, שהרי העיר אסמאעיליה לא הייתה מוכשרת לתפקיד שכזה. אנשי העיר פעלו בגבורה, בסיוע בהעברת החיילים מן הגדה המזרחית למערבית, ואף במתן מחסה בבתיהם".²⁰ החיילים הפצועים שנסוגו מסיני והאזרחים המצרים תושבי אסמאעיליה היו הראשונים ששילמו את מחיר האמת שהוסתרה מהם - האמת שנודעה לתושבי מצרים רק ארבעה ימים לאחר מכן, כאשר כמעט שלא נותר זכר לצבא המצרי בסיני.

פקודת נסיגה ב"מסלול עוקף"

ללא סיוע אווירי נחרץ בעצם גורלו של הצבא המצרי בסיני. ב-6 ביוני בבוקר 1967 נותרו קרוב ל-100,000 חיילים מצרים בסיני ללא פקודות, או עם פקודות לא רלוונטיות שאלו שנתנו אותן לא הבינו לחלוטין את המצב. בנוסף הם נותרו ללא אספקה סדירה, והגרוע מכול, ללא מי שתייה. כל זאת, כאשר חיל האוויר הישראלי שולט לחלוטין בזירה, ושלוש משבע הדיוויזיות הוכו קשות בקרבות היום והלילה האחרונים. בהיעדר פקודות מסודרות התפוררו היחידות המצריות, והחלה נסיגה גדולה מתוך המערכים ב"רצועה הראשונה" שנערכה במזרח סיני - מערבה לכיוון התעלה.²¹ באותו היום בערב - 30 שעות בלבד מאז פרוץ המלחמה ולאחר הישיבה הראשונה בלשכתו של נאצר שבה דיווח עאמר על המפלה בערך בחצות הלילה בין 5 ו-6 ביוני 1967 - ניתנה פקודת נסיגה לכל הכוחות המצריים בסיני.²²

עקיד (דרגה המקבילה לאל"ם) כמאל חסן עלי, מפקד חטיבה משורינית 2 בדיוויזיה 4, סיפר בזיכרונותיו על המבוכה הגדולה שחש כאשר קיבל בעל-פה פקודה טלפונית מאחד המג"דים שלו, שקיבל אותה בעל-פה גם הוא ממפקד ארמיית השדה בסיני, פריק-אוול צלאח מחסין. הפקודה הייתה שעם אור ראשון תנוע החטיבה שלו, שספגה אבידות רבות, לתפיסת מעבר הגידי המוביל לתעלה. לאחר השעה 12:00 בצהריים, כך נמסר לו, תיסוג החטיבה ותעבור את התעלה מערבה. הייתה זו פקודה מוזרה.

היא הייתה שילוב בין תוכניות המטכ"ל המצרי לייצב קו הגנה שני לבין הפקודה של עאמר לנסיגה מיידית מסיני. עלי ביצע בהצלחה את הפקודות אך בהיסוס רב מכיוון שהכוח שבפיקודו עדיין לא נתקל בכוחות ישראליים. "השלמתי את תפיסת המעבר, ושהינו במקום עד השעה 15:00 בלי שקיבלנו פקודות אחרות. לא עלה בידנו ליצור קשר עם מפקדת הדיוויזיה, שלא ידענו את מיקומה, והמפקדה לא השיבה לקריאות שהופנו אליה באלחוט. פקפקתי אם המשימה אכן הייתה לסגת אל ממערב לתעלה, מכיוון שלא נתקלנו בכוחות אויב כלשהם. ואולם הפקודות שנתן לנו קצין המטה של הדיוויזיה היו חד-משמעיות: יש לסגת אל ממערב לתעלה". לאחר היסוס הוא בחר בסופו של דבר בדרך ביניים: "החלטתי להיערך בעמדות ממזרח לתעלה ולא ממערב עד שיתבהר המצב - מכיוון שקלטנו ברשתות

סוכנויות הידיעות העולמיות, קיבלו הידיעות משנה תוקף, וכאשר שאלתי על תקיפת שדה התעופה בקהיר כמעט ופרצה תגרה ביני ובין עמיתי במחלקת התרגום. אחד מהם אף תיאר אותי כאויב המהפכה. כל זאת, בעוד ישראל לא שידרה דבר על תנועותיה, התקדמותה או קרבותיה בסיני.

"התקשר אליי פקיד המודיעין ואמר לי כי אישור הנסיעה לעזה הגיע. ניסינו לנסוע כבר ביום פרוץ המלחמה, אך לא יכלנו. רק ביום שלישי, 6 ביוני 1967, בשעה 6:00 בבוקר, נסעתי עם עמיתי מחמוד עבד אל-האדי באוטובוס. נסענו לאסמאעיליה, ומאסמאעיליה לרצועת עזה".¹⁸

בהמשך סיפר אבו ד'כרה שפגש באוטובוס במהלך הנסיעה הארוכה בין קהיר לאסמאעיליה חייל, שלא היה שותף לחגיגות ולשידורי הניצחונות שהושמעו במכשיר הרדיו הפתוח של הנהג. "הוא אמר משפט מוזר: 'אנחנו עוד ניסוג מכל סיני'. נוסעי האוטובוס ביקשו לעשות בו שפטים". חושי העיתונאים של אבו ד'כרה נדרכו, והוא הפציר בחייל לספר לו את סיפורו. "הוא היה במוצב בקרבת הגדה המזרחית של תעלת סואץ כאשר מטוסי ישראל הגיעו והחריבו את המוצב. לא היו ברשותם תותחי נ"מ, וכל הנשק שהיה ברשותם במוצב הסתכם במקלעי פורט סעיד [תת-מקלע מסוג קרל גוסטב בגרסת הייצור המקומי במצרים]. המוצב המתין לנשק ולכלים לחפירת תעלות שמעולם לא הגיעו. עשרה חיילים נותרו בעמדותיהם, נושאים מקלעים.

החיילים הפצועים שנסוגו מסיני
והאזרחים המצרים תושבי
אסמאעיליה היו הראשונים ששילמו
את מחיר האמת שהוסתרה מהם

"ב-2:00 בצהריים הגיעו חיילים מצרים ממוצב לפנינו, ואמרו כי המטוסים הישראליים תקפו את המוצב, וכי הגיעו פקודות למפקדים לסגת, סיפר החייל. 'כך נסוגונו כולנו לצידה המערבי של התעלה, והגענו ב-19:00. ניסינו למסור את עצמנו לפיקוד היושב במקום, אך לא מצאנו איש. הלכנו למסור עצמנו לידי מושל אסמאעיליה, אלא שגם אותו לא מצאנו. בכיר במחוז אמר לנו ללכת ולבוא מחר. לקחתי רכבת לקהיר, והלכתי למשפחתי. אבי ידע שאני נלחם בסיני. ניסיתי לספר לו מה קרה, אבל הוא הכה אותי, בעט בי, ירק בפניי וקרא לי פחדן. יצאתי מהבית וישבתי בבית קפה בבאב אל-חדיד בהמתנה לטרמפ הראשון לאסמאעיליה, העיר הקרובה ביותר למקום הימצאות הכוחות. כך עליתי לאוטובוס הזה. כשתגיע לאסמאעיליה אתה תאמין לי'. ייחלתי מכל הלב כי יתברר שאינו צודק, או שהדברים קרו לו בלבד בעוד שאר הכוחות בריאים ושלמים פורצים את דרכם לעבר תל-אביב".¹⁹

כאשר הגיע האוטובוס לאסמאעיליה ב-6 ביוני בצהריים התברר כי המצב שממנו חשש אבו ד'כרה, גרוע אף יותר: "אסמאעיליה הייתה מלאה בחיילים ובקצינים. איש לא מדבר, כולם במצב של

חיילים מצרים מתאמנים בתימן.
נלחמו לא פעם באומץ לב ולא
נסוגו - כדי להגן על מדינתם ועל
חבריהם לנשק

תוכניות. המלחמה שאליה הידרדר האזור לא הוכנה כלל בצורה מסודרת, ואף התוכנית החלקית שהצבא המצרי נערך לפיה נהפכה עד מהרה לתוהו ובוהו. הכוחות אמנם נפרשו בשטח גדול והיו מצוידים בנשק רב ומתקדם, אך לא הייתה להם יכולת של ממש להשתמש בו נכון. מפקדי הצבא היו כפופים לשרשרת פיקוד לא ברורה, שיצרה בלבול, והתוצאה הייתה בסופו של דבר "איש הישר בעיניו יעשה".

במצב הדברים הזה - לאחר מבצע "מוקד", ללא אספקה סדירה וללא פיקוד ראוי - נחרץ גורלם של החיילים שנפרשו בחופזה בחולות סיני. יחד עם זאת, נלחמו לא פעם חיילים מצרים במהלך המלחמה באומץ לב ולא נסוגו - כדי להגן על מדינתם ועל חבריהם לנשק, וגבו מצה"ל אבידות כבדות. כך לחמה החטיבה הפלסטינית בעזה, והמצרים בפאתי רפיח,²⁶ כך לחמו אנשי הקומנדו באל-עריש²⁷ והכוחות המשוריינים של חטיבה משוריינת 4 שתקפו בליל 8 ביוני ממערב לביר גפגפה את חניון הלילה של גדוד 19 מחטיבה 60 וגרמו לו אבידות כבדות.²⁸ בנוסף, טייסי חיל האוויר המצרי המריאו שוב ושוב - על אף המכה הקשה - בניסיונות לתקוף את כוחות צה"ל או להתמודד עימם, לעיתים במצבים שהיו בבחינת התאבדות, למשל, המראה ממסלול בעיצומה של הפצצה ישראלית.²⁹

מלחמת ששת הימים הייתה בסופו של דבר ניצחון של צבא מאומן היטב, נחוש וחדור אמונה על צבא גדול וחמוש היטב, שמפקדיו ידעו שהוא אינו מוכן למלחמה, ובכל זאת שלחו את חייליהם להרפתקה שהביאה עליו את חורבנו.

ההערות למאמר הזה מתפרסמות באתר הוצאת מערכות.

הקשר פקודות סותרות שניתנו לשאר היחידות. לבסוף הגיעו הפקודות לשוב בחזרה למעבר הגידי, אבל הארטילריה של החטיבה הועברה כבר למערב התעלה.²³

עלי החזיר את החטיבה שלו למעבר הגידי, וכאשר הגיע הבחין שבאזור נמצאים כבר כוחות ישראליים המשתמשים בעשן ירוק לסימון. הוא הבין מיד כי זהו סימן לכוחות אוויריים, אך כבר היה מאוחר מדי. הטנקים של החטיבה נחשפו להתקפה אווירית שהשמידה לחלוטין את הכוח. הרכב שלו נפגע פגיעה ישירה והתהפך, והוא עצמו נפצע קשה. בסוף היום נותרו מכל חטיבת השריון 2 של הצבא המצרי שלושה טנקים בלבד שהצליחו לחצות את התעלה בשלום.

כאשר שמע נאצר שצה"ל נמצא על שפת תעלת סואץ, והמטכ"ל המצרי הודיע כי כוחות צה"ל חצו את התעלה וכי בכוונתם להמשיך לקהיר - הוא הסכים להפסקת-אש. כמה שעות לאחר מכן הוא הודיע על התפטרותו.²⁴

הנסיגה הלא מאורגנת והאבידות הכבדות שספג הצבא המצרי במלחמה גרמו לא רק להרוגים, לפצועים ולאובדן ציוד, אלא גם להלומי קרב רבים. אלה נשאו עימם כל חייהם את החוויות שעברו באותם הימים. ד"ר פואד מנצור, קצין ורופא פסיכיאטר בצבא המצרי, תיאר במאמר את החותם שהותירה הנסיגה על חלק מן החיילים: "הדיכאון היה אחד מהמאפיינים הבולטים מהנזקים שנגרמו לצבא המצרי במלחמת 1967, זאת כתוצאה מרגשות אשם שחשו אלה שהשתתפו בנסיגה הלא מאורגנת. [...] במקרים רבים התפתחו אצלם התנהגויות אנטי-חברתיות או תוקפנות קיצונית. לדוגמה, קצין בדרגת עקיד (אל"ם) שאושפז ב-1969 לאחר תלונות על נדודי שינה והתקפי זעם נגד בנו בן ה-3 שאותו הכה קשות. במהלך הטיפול התברר שבמלחמת ששת הימים הוא היה מפקד יחידת טנקים בדרגת ראיד (רס"ן). הוא לא הצליח לנווט את הכוח שעליו פיקד לכיוון תעלת סואץ, והיחידה כולה הותקפה מן האוויר ונפגעה קשות. כתוצאה מכך נאלצו הוא וחיייליו להמשיך את דרכם ברגל כ-30 ק"מ. הסימפטומים הקליניים הופיעו כמה שבועות לאחר מכן".²⁵

במקרה אחר תיאר עקיד שאושפז בבית חולים פסיכיאטרי ב-1974 - לאחר שסירב פקודה לחזור ליחידתו במדבר - פלשבקים שהחזירו אותו לנסיגה ב-1967. במלחמה הוא הוביל שיירת תחמושת שהופצצה במעברים בדרך לתעלה. הוא התחבא בזמן שמשאיות התחמושת מסביבו התפוצצו, וכשהוא המום ומפוחד קם והמשיך ברגל את דרכו לתעלה כשהוא מוקף בכלי רכב בוערים ובגופות חרוכות. הזיכרונות הללו שבו והציפו אותו שש שנים לאחר מכן - עם תום מלחמת יום הכיפורים - וגרמו לו לחוסר תפקוד, לסירוב לפקודות, ובסופו של דבר, לאשפוז פסיכיאטרי.²⁶

בניגוד להרוגים ולפצועים, לא ניתן להעריך את מספרם המדויק של פגועי הנפש והלומי הקרב, אך סביר שלא מעטים מן החיילים שהצליחו להציל את עצמם מן התופת של סיני בקיץ 1967 נותרו מצולקים בנפשם לשארית חייהם.

אחרית דבר

הגנרל האמריקני דווייט אייזנהאואר נהג לצטט את אבי תורת הלחימה המודרנית, קרל פון קלאוזביץ, שטען שלנוכח הדינמיות של האירועים בכל מלחמה התכנון הוא הכול, תוכניות הן שום דבר.²⁵ הצבא המצרי במלחמת ששת הימים היה צבא שנעדר הן תכנון והן

